

ÖĞRENCİLERDE HARİTA OKURYAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ¹

The Social Sciences Teachers' Opinions About Developing Map Literacy of Students

Hamza AKENGİN²

Gül TUNCEL³

Meltem Elif CENDEK⁴

Özet

Bu araştırmanın amacı; öğrencilerde harita okuryazarlığı becerisini geliştirme konusunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini belirleyerek, öğretmenlerin harita okuryazarlığı becerisini geliştirirken karşılaştıkları sorunlar ile derslerinde harita becerilerini öğretirken kullandıkları yöntem ve teknikler hakkında bilgi sahibi olmaktır.

Araştırma nitel bir çalışmadır. Çalışma için İstanbul Arnavutköy'deki seçkisiz (rastlantısal) yöntemle belirlenen 12 ortaokulda 2014-2015 eğitim-öğretim yılında görev yapmakta olan 15 Sosyal Bilgiler öğretmeni ile görüşülmüş ve yapılan görüşmelerden elde edilen veriler çözümlenerek yorumlanmıştır. Katılımcılar, olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığı konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, ders saatinin yetersizliği ile kazanımların yoğunluğu nedeniyle öğrencilerde harita okuryazarlığı becerisinin geliştirilmesi konusunda yeterli çalışma yapamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Arnavutköy'deki ortaokulların derslerde kullanılabilecek, konulara uygun haritalar açısından yetersiz olduğu sonucu elde edilmiş ve bu doğrultuda öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, mekân algılama, harita okuryazarlığı, öğretmen görüşleri

Abstract

The aim of this study is to find out Social Science teachers' views on development of map literacy skills of students and the problems and using methods that teachers observe at classes. Qualitative research method is used in the research. In this context, 15 Social Science teachers teaching in 12 secondary schools in Arnavutköy, Istanbul during 2014- 2015 Academic year are met. Participants are defined by simple random sampling in probability samples. In research semi- structured interview forms are used as a data collection tool. After the data's collected through the interview, they are interpreted by descriptive analysis method. At the end of the research, it is observed that map literacy skills of social science teachers are not sufficient. Due to inadequate number of lectures in the social sciences curriculum and intensive acquisitions, teachers cannot make enough class practices for the development of map literacy skill. Additionally, it is found out that lack in map equipment is another reason for insufficiency. Ways of improvements are proposed according to these results.

Keywords: Social science, perception of locality, map literacy, teachers view

---

¹ Bu çalışmanın kısa bir özeti "1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresinde sözlü bildiri" olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü., hakengin@marmara.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD., gltuncel2@gmail.com

⁴ Sosyal Bilgiler Öğretmeni., elifcendek@hotmail.com

GİRİŞ

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren kendisini, çevresini ve dünyayı algılama ve anlamlandırma çabasına girmektedir. Dünyaya tutunabilmenin ve uyum sağlayabilmenin yolu onu yeterince tanımaktan geçmektedir. Bu tanımlama sürecinde eğitimin önemi büyüktür. Eğitim, insanoğlunun davranışlarında kasıtlı ve istedik değişiklik yapma sürecidir (Tay, 2005, s. 210). İnsan ilk eğitimini ailesinden aldıktan sonra eğitim ve öğretim kurumlarında başta kendisini ve çevresini olmak üzere ülkesini, dünyayı tanımaya başlamaktadır. Okulda okuma yazma öğrenmek kadar okunulan bilgilerin, görülen problemlerin doğru yorumlanması, analiz edilmesi ve eleştirel bakış açısıyla gözden geçirilmesi de önemlidir. Bu bakımdan okuryazarlık günümüzde büyük öneme sahiptir. Eğitim sistemimiz de gelişen bilgi ve teknolojiye daha iyi hâkim olmak ve ayak uydurmak açısından müfredata yeni konular eklemekte ve çağdışı konuları müfredattan çıkartılmaktadır. Okuryazarlık da bilgi ve gelişim çağına ayak uydurmak amacıyla eklenen bilimlerden biridir. Yine bugün dünyada meydana gelen değişimler çağımızın ihtiyaç duyduğu bireyin özelliklerini de değiştirmiştir. Bu amaçla eğitim felsefemiz de değişikliğe uğratılmıştır. 2005'ten önce Türkiye'de daimicilik ve esasicilik eğitim felsefesi etkiliydi. Daimicilik felsefesine göre insan bilginin taşıyıcısı konumundadır. Eğitimde var olan bilgileri nesilden nesle aktarmak önemlidir. Öğrenciler bilginin üreticisi olmaktan çok bilgiyi alandır. Daimicilikte eğitimin önemli amaçlarından birisi de entelektüel bireyler yetiştirmektir. Esasicilik'te de öğrenci bilgiyi ezberleyen konumundadır. Eğitimde girişim öğrencilerde değil öğretmenlerde olmalıdır (Demirel, 2012, s. 19-20). Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere 2005'ten önceki öğretim programımızda öğrenciler, var olan eğitim felsefesinin de etkisiyle ezbere dayalı anlayışa uygun bir eğitim sürecinden geçmekteydi. Ancak 2005'te yapılan program değişikliği ile yapılandırmacı program kabul edilmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım daimicilik ve esasicilikten oldukça farklı bir eğitim felsefesidir. "Bu yaklaşımla öğrencilerin aktif şekilde bilgiyi oluşturması, yorumlaması, ön bilgilerini kullanarak yeniden organize etmesi ile düşünen, sorun çözen öğrenci ve bireyler yetiştirme" anlayışı kabul edilmiştir (Koç, Sönmez, Aksoy ve Yeşiltaş, 2010, s. 181). 2005 programı ile eğitimin yetiştireceği bireyde ve bireyi yetiştirme anlayışında da değişiklik olmuştur. Öğrenci artık bilgiyi ezberleyen veya taşıyandan çok bilgiyi oluşturan, yeni bilgiler üretebilen, okuduğu metinlerden farklı çıkarımlarda bulunabilen bir rol üstlenmeye başlamıştır. "Kendine güvenen, yeteneklerinin farkında olan, ne istediğini bilen ve öğrenme etkinliğini adım adım takip edebilen, özgüven duygusuna sahip donanımlı bireyler yetiştirmek amacıyla; öğretmen merkezli geleneksel anlayış yerini öğrenciyi merkeze alan modern anlayışa bırakmıştır" (Şahin ve Kıran, 2011, s. 31). Öğrenci merkezli anlayış öğrenciyi bilginin alıcısı olarak değil, bilgiyi oluşturan, üreten, anlamlandıran ve analiz edebilen olarak görmektedir. Yapılandırmacı yaklaşım kısaca öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirmeyi ifade etmektedir (Bahar, Sayar, ve Başbüyük, 2010, s. 230). Yapılandırmacı yaklaşımda sadece okuma ve yazma önemli değildir. Okuma yazmanın yanında okuduğunu anlamak, okuduğu bilgilerden yeni bilgilere ve değerlendirmelere ulaşabilmek de önemlidir. Öğrencilerde bu becerileri geliştirmenin yolu da öğrencilerin farklı alanlarda okuryazarlık becerilerini arttırmaktan geçmektedir. Okuryazarlık insana her alanda gerekli olan bir beceridir. Bu bağlamda okullarda da üzerine düşülmesi gereken önemli disiplin konumundadır. Bu yüzden okuryazarlık becerisi çeşitli derslerle öğrencilere kazandırılmaktadır. Bu derslerin başında Sosyal Bilgiler gelmektedir. Sosyal Bilgiler içerisinde birçok disiplini barındırmanın yanı sıra insanlara her alanda gerekli olan okuryazarlık becerilerini de kazandırmayı hedeflemektedir. Sosyal Bilgiler dersinin kazandırmaya çalıştığı en önemli okuryazarlık alanlarından birisi harita okuryazarlığıdır.

Harita okuryazarlığı, haritadaki renklerden, işaretlerden, sembollerden ve harita lejantından yola çıkarak harita üzerinde yorumlama, analiz, değerlendirme yapabilme becerisine verilen addır. Harita okuryazarlığı bireylerin mekânı algılamaları, yer-olay bağlantısı kurabilmeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Harita okuryazarlığının daha iyi anlaşılması amacıyla harita hakkında bilgi vermek, araştırma açısından faydalı olacaktır.

Harita, yeryüzünün bir bölümünün ya da tamamının ölçek yardımıyla düzlem üzerine aktarılmasıdır. "Daha geniş bir ifadeyle harita; yeryüzünün veya bir parçasının kuşbakışı görünümünün matematik yöntemlerle istenilen ölçeğe göre küçültülerek, özel işaretleriyle bir düzleme çizilmiş örneğidir" (Özey, Ünlü ve Üçışık, 2002, s. 12). Haritalar, ülke ve dünya üzerindeki değişim ve sürekliliği, yer ve yerleşme özelliklerini somut olarak algılamalarını sağlar (Karakuş ve Oğuz, 2013, s. 120). "Haritalar, şehir ve ülke gibi özelliklerin Dünya'daki konumunu öğrenmede olduğu gibi çok farklı özelliklerin yeryüzündeki dağılımını göstermek için de kullanılır" (Tuna, Demirci ve Gültekin, 2012, s. 212). Bireyler harita yoluyla farklı ülkeleri bütüncül bir şekilde görmektedirler. Haritalar konum ve yer ile ilgili problemlerin çözülmesine katkıda bulunarak insanların karşılaştıkları sorunları çözüme becerilerini geliştirmektedir. Çeşitli haritalar aracılığı ile eleştirel düşünme yöntemiyle insanların bilgiye kendilerinin de ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Haritalar, günlük yaşamın her alanında, karşılaşılan tüm sorunlarda yaşam için gerekli olan bilgilerin öğrenilebileceği ve sorunların çözümünde yardımcı olabilecek öğretim materyalleridir.

Haritalar öğrencilerin mekânı anlaması, yorumlaması, yer şekillerini doğru yorumlaması açısından önem taşımaktadır. "Öğretimin genel amaçları, çok ayrıntılı bilgilerle öğrencilerin zihinlerini doldurmaktansa, yeteri kadar ve anahtar bilgiler kazandırmak, fakat gerekli olduğu zaman ve yerlerde, bilgilerin sağlanma ve kullanma yollarını öğretmek ve öğrencilere bilgi, beceri ve değer yargıları kazandırmaktır" (Buğdaycı ve Bildirici, 2009, s. 1). Yeryüzündeki özellikler yansıtılırken

harita türüne göre haritalarda çeşitli renkler, işaretler, şekiller ve çizgiler kullanılmaktadır. Bu tür işaretler sayesinde harita daha kolay anlaşılmakta, yeryüzündeki özellikler kolayca yorumlanmakta ve yeryüzü ile Dünya'nın sahip olduğu özelliklerin öğrenilmesi kolaylaşmaktadır.

PROBLEM DURUMU

Öğrencilerde herhangi bir alana yönelik okuryazarlık becerisi geliştirilmesi isteniyorsa öncelikle bu beceriyi geliştirecek öğretmenlerin bu alanda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaları gerekmektedir. Bundan dolayı Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığı alanında bilgi ve tecrübeleri hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla bu araştırmanın problemi "Öğrencilerde Harita Okuryazarlığının Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri nelerdir" olarak belirlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığı ile ilgili bilgilerini ve derste harita kullanımına yönelik bakış açılarını saptamaktır. Bu kapsamda araştırmada temel olarak üzerinde durulan alt problemler şunlardır:

- Öğretmenlerin harita okuryazarlığına ilişkin bilgileri ve becerileri nelerdir?
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri, öğrencilerin harita okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için hangi araç-gereçleri kullanmaktadır?
- Öğretmenler harita okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için hangi yöntemleri kullanmaktadır?
- Öğretmenler harita okuryazarlığı becerilerini geliştirmek için hangi uygulamaları yapmaktadır?
- Öğretmenlerin harita okuryazarlığı becerileri kazandırma konusunda karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- Harita okuryazarlığını geliştirme konusunda ders kitaplarının yeterliliği hakkında öğretmenlerin görüşleri nelerdir?
- Derslerde kullanılacak konulara uygun yeterlilikte harita var mıdır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Nitel yöntem anlamayı ve yorumlamayı kolaylaştırdığından sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmakta ve araştırmacıya konu ile ilgili derinlemesine fikir sahibi olma fırsatı sunmaktadır (Karataş, 2015, s. 63). Ayrıca, sosyal bilimlerde "Herhangi bir olguya ilişkin bütüncül anlayışa ulaşmak için çoklu bakış açılarına ihtiyaç vardır" (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 28). Çoklu bakış açılarına ulaşmak ve derinlemesine analizler yapmak nitel araştırma yöntemleri ile olmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinde insanın araştırılan konu ilgili görüşleri, davranış ve deneyimleri ortaya çıkarılmaktadır. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde harita okuryazarlığını geliştirmede ne tür çalışmalar gerçekleştirdiği, harita okuryazarlığına ilişkin bakış açıları, ne tür ders içi deneyimlere sahip oldukları tespit edilmeye çalışıldığından araştırmanın deseni nitel araştırma olarak belirlenmiştir.

Nitel bir yaklaşım örneği olan bu çalışmada görüşme yapılacak kişiler belirlenirken olasılık temelli örnekleme yöntemlerinden seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Seçkisiz örnekleme yöntemi, bir evrenden evreni temsil edebilecek büyüklükte rastgele örneklem seçilmesine denir (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Katılımcı sayısı ilçedeki ortaokul sayısı baz alınarak ve evreni temsil edecek yeterlilikte belirlenmiştir. Araştırma grubunu İstanbul Arnavutköy'deki 12 ortaokulda görev yapan 8'i erkek 7'si kadın olmak üzere toplam 15 Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmadan önce alan yazını taranmış, Sosyal Bilgiler ve Coğrafya alanında bu konu ile ilgili literatür incelenmiştir. Bu doğrultuda görüşme formunun kapsam ve görünürlük açısından geçerliliği sağlanmıştır. Görüşme formunun geçerliliğini sağlamak için harita okuryazarlığı alanında uzman görüşleri alınmış ve bu doğrultuda görüşme formu düzenlenmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak üzere araştırma grubu dışında iki öğretmen ile görüşme yapılmıştır, görüşme sonunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre görüşme formu yeniden şekillendirilerek çalışmanın güvenilirliği artırılmıştır. Veri toplama tekniği olarak açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Araştırmada mülakat yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve veri toplama süreci ile ilgili açıklayıcı bilgi verilerek, görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada kullanılan veriler görüşme yöntemi ile toplanmış, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. "Görüşme tekniği kullanmanın temel amacı genellikle bir hipotezi test etmek değil; bunun aksine diğer insanların deneyimlerini ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya çalışmaktır" (Türnüklü, 2000, s. 544). Görüşme soruları yarı yapılandırılmış mülakat formundadır. Katılımcılara toplamda 15 soru yöneltilmiştir. Katılımcıların samimi ve doğru yanıtlar vermesi için görüşmeler onlar için uygun olan yer ve zamanda randevu alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 2015'in Şubat ve 2015'in Nisan aylarında yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Katılımcılar ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak çözümlenmiştir. Betimsel analiz yönteminde elde edilen veriler daha önce belirlenen başlıklar altında incelenerek özetlenir ve verilerden alıntılar yapılarak çalışmanın güvenilirliği artırılabilir (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2010, s. 322). Araştırmanın güvenilirliğinin zedelenmemesi için katılımcılardan randevu alınmış ve katılımcıların görüşlerini rahatça ifade edebilecekleri ortamda mülakatlar yapılmıştır. Veri analizinin güvenilirliği açısından konuşmalar katılımcının izni alınarak görüşme esnasında kaydedilmiş ve daha sonra bu kayıtlar metne dönüştürülerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu durum çalışmanın güvenilirliğini arttırmıştır. 8'i erkek 7'si kadın olmak üzere toplam 15 katılımcı ile mülakat yapılmıştır. Katılımcıların kimliklerinin açıklanması araştırmanın etiği açısından uygun olmayacağından erkek katılımcılara A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8; kadın katılımcılara ise B1, B2, B3, B4, B5, B6, B7 rumuzu verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

- Harita okuryazarlığını öğrencilerde geliştirmek için Sosyal Bilgiler dersinin harita ile ilgili kazanımlarını gerçekleştirme noktasında öğretmenlerin derslerde hangi tür etkinliklere yer verdiklerini ortaya çıkaracak bir araştırma olduğu için,
- Mülakat yapılacak öğretmenlerde harita okuryazarlığına yönelik farkındalık ve merak duygusu oluşturacağı için,
- Okulların ve öğretmenlerin harita okuryazarlığını nasıl kazandırmaları gerektiği konusunda öğretmenleri düşündüreceği ve öğretmenlere fikir verebileceği için,
- Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita okuryazarlığı konusundaki tecrübe ve görüşlerini belirlemeyi hedeflediği için önemlidir.

BULGULAR

Öğretmenlerin Harita Okuryazarlığına İlişkin Bilgi ve Becerileri Nelerdir?

Öğretmenlere öncelikle harita okuryazarlığı hakkında bilgi ve harita kullanım becerileri sorulmuştur. Bu soru sonucunda öğretmenlerin çoğunun harita okuryazarlığı kavramına yabancı oldukları ve harita okuryazarlığına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür.

A1, "Harita okuryazarlığı haritayı incelemek, coğrafyayı tanımak, yer şekillerini, dünya üzerindeki yerleri gösteren düzlem üzerinde sınırları, ülkeleri görebilmektir.",

A2, "Haritaya bakınca haritanın hangi konuyla ilgili olduğunu, haritanın türünü ve haritanın anlatmak istediği her şeyi anlayabilmesidir." derken;

kadın öğretmenlerden B2, "Haritayı gördüğünde bulunduğu yeri, dünyayı, çözebilmesidir. Yönleri okumak, illeri ve ülkeleri harita üzerinde bilmektir.",

B3, "Daha önceden bilmediğim için bir fikrim yok. Haritada gördüğün şekilleri anlamak, haritayı okumaktır.", demektedir.

Görüşler karşılaştırıldığında öğretmenler, harita okuryazarlığının haritadaki yer şekillerini, ülkeleri, ülkelerin sınırlarını anlamak olduğu konusunda hemfikirlerdir. Açıklamalardan anlaşıldığı üzere katılımcıların tümü harita okuryazarlığını sadece harita üzerindeki şekilleri anlamak olarak yorumlamaktadır. Farklılık olarak bakıldığında bazı öğretmenler harita okuryazarlığını; haritadaki işaretleri, sembolleri anlayarak yorumlayabilme olduğunu söylemekteyken; bir öğretmen ise haritanın dünyanın görselliği anlamına geldiğini ifade etmektedir. Öğretmenlerden A3, B3 ve B5 kavrama yabancı olduklarını ve harita okuryazarlığı kavramını daha önce duymadıklarını açıklamaktadırlar.

Sosyal Bilgiler Öğretmenleri Öğrencilerin Harita Okuryazarlığı Becerilerini Geliştirmek için Hangi Araç-Gereçleri Kullanmaktadır?

Bu soruya ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenleri okullarının imkânı elverdiğince derslerde okulda bulunan harita ve küreleri kullanmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Örneğin; erkek öğretmenlerin bu konuda yaptıklarına bakıldığında:

A7, "Okuldaki projeksiyonun arada sırada kullanıyorum, ders kitabındaki haritaları kullanıyorum." derken;

A8, "Sadece harita kullanıyorum. Konuyla ilgili haritaların sayısı az. Haritalar karışık. Özensiz, konuyla ilgili harita götürmek imkânsız.",

Bu konuda kadın öğretmenlerin görüşleri ise;

B3 "Harita, küre, atlas kullanıyorum. Okulumda kısıtlı bunlar ama ben yine bunlara ulaşabildiğim kadarıyla yapmaya çalışıyorum.",

B5, "Bir küre bir de konuyla ilgili varsa harita götürüyorum. Mesela projeksiyon yok. Bu bir eksiklik. Olsa götürebiliriz.", şeklindedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere öğretmenler harita becerisini geliştirecek araç-gereçler açısından okullarının imkânlarını yetersiz görmektedirler. Katılımcılar harita dışında harita becerisini öğrencilerde geliştirebilecek materyallerin de okullarda olması gerektiğini ifade etmektedirler. Okulların harita ve harita araç-gereçleri açısından yetersiz oluşu, öğretmenlerin öğrencilerde harita becerisinin gelişmesini sağlayacak farklı araçlar kullanmasına fırsat vermemektedir ve etkili çalışmalar yapmalarına engel olabilmektedir.

Öğretmenler Öğrencilerin Harita Okuryazarlığı Becerilerini Geliştirmek için Hangi Yöntemleri Kullanmaktadır?

Öğretmenler Harita Okuryazarlığı becerisini geleneksel yöntemlerle kazandırmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Görüşmede her öğretmen derste anlatım, soru yanıt yöntemlerini kullandıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında hemen hemen bütün öğretmenler haritalar ile ilgili ödevlendirme yaptıklarını ve harita çizdirdiklerini açıklamaktadır. Örneğin;

A3, "Harita bilgilerini anlatım ve soru yanıt yöntemiyle anlatmaya çalışıyorum.",

A4, "Harita için pek bir etkinlik yapmıyorum, ölççekleri ve harita özelliğini anlatım yöntemiyle aktarıyorum ve harita çizdiriyorum.", derken;

Kadın öğretmenlerden B6, "Harita konularını harita üzerinde anlatıyorum."

B7, "Harita konularında görselliğe önem veriyorum ve haritaları incelettirerek öğrencilerin bilgiye ulaşmalarını sağlıyorum.", demektedirler.

Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde öğretmenlerimizin harita okuryazarlığı becerisini geliştirmede geleneksel yöntemler kullanmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenler çeşitli olumsuzluklardan dolayı harita okuryazarlığı becerisini geliştirirken değişik yöntemlere yer veremediklerini ve harita becerileri üzerinde çok duramadıklarını ifade etmektedirler. Ancak öğretmenlerin öğrencilerde harita becerisini geliştirmek amacıyla farklı ve öğrenciyi etkin tutacak yöntemlere derste yer vermeleri öğrencinin daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirmesine fırsat verecektir.

Öğretmenler Harita Okuryazarlığı Becerilerini Geliştirmek için Hangi Uygulamaları Yapmaktadır?

Öğretmenlerden bu soruya ilişkin derslerde hangi uygulamaları yaptıklarıyla ilgili çeşitli yanıtlar alınmıştır. Örneğin;

Erkek öğretmenlerden A7 de "Harita ile ilgili çeşitli ödevler veriyorum, dilsiz haritalar vererek öğrencilerden bunları doldurmalarını istiyorum." derken diğer öğretmenlerden A2, A3, A4, A6 ve A8 ise zaman yetersizliğinden dolayı derse sadece konuyla ilgili okullarında bulunan haritaları götürebildiklerini ve dersi harita üzerinden anlatmaya çalıştıklarını açıklamaktadır.

Kadın öğretmenlerden B1, "Harita çizimleri yaptırıyorum, atlas ve çizgisiz defter aldırıyorum, bizzat çizdirmeye çalışıyorum." derken; B3, B5, B6 konuyla ilgili okulda var olan harita kullanmaktan başka bir uygulama yapmadığını söylemektedir.

Görüldüğü üzere öğretmenler genelde ders ve çalışma kitabındaki etkinliklerle öğrencilerde harita okuryazarlığını geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bunun yanında öğretmenlerden bazıları harita yarışmaları düzenlerken, bazıları etkinlik kâğıtları hazırladığını, çizimler yaptırdığını ifade etmektedir. Kimi öğretmenler ise harita becerisi için ekstra bir uygulama yapmadığını söylemektedirler. Harita okuryazarlığı becerisi için derslerde farklı uygulamalara ve etkinliklere yer vermek öğrencilerin eğlenerek öğrenmesine fırsat vermektedir. Bundan dolayı derslerde mümkün olduğunca farklı harita etkinliklerine yer vermek gerekmektedir.

Öğretmenlerin Harita Okuryazarlığı Becerisi Kazandırma Konusunda Karşılaştıkları Sorunlar Nelerdir?

Öğretmenlerin hepsi ilk soruya ilişkin harita becerisi geliştirirken sorunlarla “evet karşılaşıyorum” cevabını vermişlerdir.

Örneğin erkek öğretmenlerden A2, “Harita kaynakları bakımından okulumuz yetersiz, her sınıfta ya da okulda yeteri kadar projeksiyon yok.”,

A3, “Öğrencilerim harita çizimi konusunda zorlanıyorlar, harita ile ilgili yeterli ve olması gereken ön bilgiye sahip değiller ve bu durum bir sorun teşkil ediyor.”,

A6, “Okulda harita eksikliği var ve haritaları koyabileceğimiz bir yer yok.”, demektedir.

Kadın öğretmenlerden B3, “Öğrencilerin hem önbilgileri eksik hem de okulda az harita var bunlar da kullanışlılığını yitirmiş.”,

B4, “Haritaların birden fazla olması kafa karıştırıcı oluyor ve öğrencilerin ilgileri haritaya yönelik değil.”,

B5, “Anlattığımda anlıyorlar. Ama bilmeyenler, önbilgisi eksik olanlar var. O zaman tekrar yapmak zorunda kalıyorum. Ve zaman kaybı oluyor. Harita var ama aradığım haritaya rahatlıkla ulaşamıyorum. Haritalar karışık, kesinlikle derslik sistemi olmalı. Materyale rahatlıkla ulaşamıyorum.”, demektedir.

Görüşlere bakıldığında öğretmenlerin değişik sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Öncelikle benzer sorunlar ele alınacak olursa öğretmenlerin genel olarak karşılaştığı problemler arasında okullarda haritaların olmayışı ya da yetersizliği söz konusudur. Bu sorun, derslerde kullanılabilecek konulara uygun yeterlilikte harita var mıdır? başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bunun yanında çeşitli konularla ilgili haritaların olmayışı ve her konuyu okulda bulunan fiziki veya siyasi haritalarla anlatmak zorunda kalmaları da bütün öğretmenlerimizin karşılaştığı problemler arasındadır. Öğretmenlerden A1, A2, A3, A4, A5, A6, A7, A8, B1, B2, B3, B4, B5, B6, B7'nin temel problemlerinden birisi de var olan haritaları düzenli bir şekilde muhafaza edecekleri ya da haritaları konularına göre tasnif edildiği bir yer olmamasıdır. Bunun yanında bütün öğretmenlerin benzer sorunlarından biri de öğrencilerin haritaya ilgisiz oluşu, harita ile ilgili ön bilgi eksikliği, haritayı gereksiz görmesidir. Öğrencilerdeki bu durum yanlış öğrenmeler ve ön bilgi eksikliği de öğretmenlerin işini zorlaştırmaktadır. Öğrencilerin yanlış veya eksik öğrenmelerinin sebebi alt kademelerde yeterli bilgiyi alamadan bir üst sınıfa geçmesinden ya da çalışmamasından kaynaklanabilir.

Harita Okuryazarlığını Geliştirme Konusunda Ders Kitaplarının Yeterliliği Hakkında Öğretmenlerin Görüşleri Nelerdir?

Erkek öğretmenlerden A5 dışında A1, A2, A3, A4, A6 ders kitaplarının kesinlikle harita açısından yeterli olmadığını belirtmiştir. Örneğin,

A3, “Kesinlikle hayır, yeterli görmüyorum, haritalar yeteri kadar bilgi ile desteklenmemiş bu yüzden yetersiz.”, demektedir.

Kadın öğretmenlerin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerden B7 hariç B1, B2, B3, B4, B5, B6 rumuzlu öğretmenler harita bakımından ders kitaplarını yeterli görmemektedirler. Örneğin,

B1 bu konuda, “Haritalar açısından baktığımızda yeterli değil, ders kitapları hem harita becerileri hem de içerik açısından yeterli değil ve grafik tablo açısından yeterli görmüyorum. Harita, grafik, diyagram açısından yetersiz.”, diyerek görüşünü açıklamaktadır.

Görüldüğü üzere kadın ve erkek öğretmenlerin çoğu Sosyal Bilgiler ders kitaplarını harita becerisini geliştirme açısından yeterli görmemektedirler. Ve haritalara ders kitaplarında daha fazla yer verilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Genel itibarıyla bu görüşlerden yola çıkarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ders kitaplarını yeterli görmedikleri ve kitapların içeriği ve görselliği açısından kitaplardan memnun olmadıkları sonucuna ulaşılabilir.

Derslerde Kullanılabilecek Konulara Uygun Yeterlilikte Harita Var mıdır?

Bu soru başlığı altında katılımcıların görüşlerine yer verildiğinde öğretmenlerin çoğunluğu okullarında Sosyal Bilgiler ders kitabındaki konulara uygun harita çeşitlerinin okullarda olmadığını söylemektedirler.

Bu konuda erkek öğretmenlerden A1 “Şu an okulumuz yeterli, aradığım materyali bulabiliyorum.”,

A5 “Okulumuzu harita açısından yeterli görmüyorum ve okulda harita odası ve sosyal sınıfı da bulunmuyor.”, derken;

Kadın öğretmenlerden B2, “Hiç harita konusunda kendi okulum da dâhil hiçbir okulu yeterli bulmuyorum, okullarda haritayı eğlenceli hale getirecek materyallerin bulunması gerekiyor ve öğrencilerin seviyesine uygun haritalar yapılması gerek.”,

B5, “Okulu yeterli görmüyorum çünkü konuyla ilgili haritaların sayısı az, haritalar karışık ve haritalara kolaylıkla ulaşamıyor.” demektedir.

Öğretmenlerin görüşlerinden çıkarılacak sonuca göre Arnavutköy'deki ortaokullar Sosyal Bilgiler dersinin konularına uygun harita araç-gereçlerine yeterli ölçüde sahip değildir. Kimi okullarda hiç harita bulunmazken kimi okullarda sadece fiziki ve siyasi harita varlık göstermektedir. Bu durum farklı harita okuryazarlığı kazanımlarını gerçekleştirecek haritaların öğrencilere gösterilememesine sebep olmakta ve etkili bir harita okuryazarlığı becerisinin öğrencilerde gelişimini engellemektedir.

YORUM

Öğrencilerde harita okuryazarlığının geliştirilmesine ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşleri araştırmasında öğretmenlerin harita okuryazarlığına ilişkin görüşlerinin neler olduğu saptanmıştır. Katılımcıların yorumları incelendiğinde harita okuryazarlığı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları harita okuryazarlığını sadece haritada ülkelerin konumlarını bilme ve haritanın lejantından yararlanarak haritadan faydalanma olarak yorumladıkları anlaşılmaktadır. Bütün katılımcılar harita okuryazarlığını iki boyutlu hazırlanan ve kıtaları, ülkeleri gösteren genel haritalar üzerinden tanımlamışlardır. Hâlbuki harita okuryazarlığı çok daha geniş ve kapsamlıdır. Harita okuryazarlığı insanın beyininde şemalar oluşturması yoluyla, grafikleri, şekilleri, değerleri, sembolleri, eylemleri anlayabilmesi, yorumlayabilmesi ve kendi kendine bireyin bilgiye ulaşabilmesidir. Öğretmenlerin hepsi ilgili konuların öğretimi sırasında harita kullandıkları ders ile kullanmadıkları ders arasında çok büyük fark gördüklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenler imkânlar ölçüsünde derslerinde harita kullandıklarını söylemişlerdir. Bu durum öğretmenlerin haritanın dersin anlaşılmasına katkı sağladığını düşündüklerini göstermektedir. Öğretmenlerin biri hariç çoğunluğu okulunu harita açısından yeterli görmemektedir. Kimi okullarda harita ya hiç yoktur ya da birkaç fiziki harita bulunmaktadır. Var olan haritalar da kullanılabilir durumda değildir. Sadece birkaç farklı okulun öğretmeni okullarını harita bakımından yeterli görmektedir. Bu da göstermektedir ki Arnavutköy'deki örneklem olarak seçilen okullardan ikisi hariç birçok okulda yeterli sayı ve nitelikte harita yoktur. Öğretmenlerin harita becerisi geliştirmek için kullandıkları yöntemlere bakıldığında, hala derslerde harita becerisini geliştirmek için anlatım ve soru yanıt yöntemini kullandıkları dikkati çekmektedir. Hâlbuki 21. yy' da özellikle de yapılandırmacı yaklaşımın kabul edilip uygulandığı bir dönemde daha çok öğrencinin aktif olacağı etkin öğrenme yöntemlerine yer verilmelidir. Öğrencilerin derslerde eğlenerek öğrenmeleri sağlanmalıdır. Katılımcılar öğrencilerde harita okuryazarlığını geliştirmeye çalışırken bazı durumların kendilerini olumsuz etkilediğini söylemişlerdir. Öğretmenler bu durumların okullarda çeşitli haritaların olmayışı, öğrencilerin hazır bulunuşluklarının yetersiz oluşu ve öğrencilerin harita öğrenmeyi gereksiz görüşü olduğunu ifade etmişlerdir. Bu da harita okuryazarlığı becerisi geliştirirken sadece öğretmenin özverisinin yeterli olmadığını hazır bulunuşluk, ders kaynakları, multimedya araçları, harita çeşitleri vb. diğer koşulların da iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Öğrencilerde harita okuma ve kullanma becerisi geliştirilmesi isteniyorsa öncelikle öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgi, tecrübe ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Öğretmenler harita okuryazarlığını sadece haritadaki şekillerden bilgi çıkarmak olarak görmektedirler. Hâlbuki haritalar, şemalar, grafikler, tablolar da harita okuryazarlığının parçalarıdır. Okuryazarlık sadece bir şekli bilmek değil, şekillerden yorum yapmak, tahminde bulunmak, bunlara ilişkin sonuçlar çıkarmaktır. Erkek ve kadın öğretmenler öğrencilerde harita becerisini geliştirmek amacıyla okulda bulunan fiziki veya siyasi haritayı ve varsa küreyi, okulunda multimedya araçları bulunan öğretmenlerden birkaçı da bunları kullanmaya çalıştıklarını söylemişlerdir. Bu sonuç öğretmenlerin derste farklı haritalara çok fazla yer veremediğini göstermektedir. Öğretmenler harita okuryazarlığı becerisini geliştirmeye çalışırken genellikle bilinen geleneksel öğretim yöntemlerini kullanmaktadırlar. Öğretmenler farklı ve aktif öğrenme yöntemlerine sınıf kalabalığından ve kazanımların çok fazla olmasından dolayı yer verememektedir. Öğretmenlerden bazıları öğrencilerde harita becerisini geliştirebilmek amacıyla harita üzerinde oyun oynattığını, oyun hamuruyla harita şekilleri yaptırdığını, etkinlik kâğıdı dağıtıp bunları yaptırdığını söylerken, bazıları harita becerisi için çalışma kitabı etkinlikleri ve ders kitabındaki haritalar haricinde başka uygulamalara yer vermediğini açıklamıştır. Bu durum harita becerisinin öğrencilerde etkili bir şekilde geliştirilmesinin öğretmenlerin bu konudaki yeterliliği ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmenleri harita okuryazarlığı becerisini bazı nedenlerden ötürü yeterince kazandıramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenlerden bazıları: Sosyal Bilgiler dersi kazanımlarının çok fazla olması ve buna karşılık Sosyal Bilgiler ders saatinin yeterli olmamasıdır. Bunun yanında sınıftaki öğrenci mevcudu da harita becerisinin öğrencilerde geliştirilmesini etkileyen bir başka etkidir. Sınıfların kalabalık olması öğretmenlerin her öğrenciyi takibini zorlaştırmakta ve ilgili kazanımların öğrencilerde gelişme durumunu ölçmesini zorlaştırmaktadır.

TARTIŞMA

“Öğrencilerde Harita Okuryazarlığı Becerisi Geliştirilmesine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri” araştırmasında ulaşılan sonuçlar ile harita okuryazarlığı hakkında yapılan başka araştırmaların sonuçları arasında benzer sonuçlar görülmektedir. Örneğin; İncekara ve Kantürk’ün (2010) yaptığı “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Haritalarla İlgili Temel Görüşleri ve Harita Kullanımına Yönelik Yaklaşımları” araştırmasında öğretmen adaylarının harita hakkında bilgilerinin zayıf olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın sonucunda da Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita ve harita okuryazarlığı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Yine bu çalışmada öğretmenlerin kendi deneyimleri sonucunda ulaştıkları bilgilere göre, derslerde harita kullanmanın dersteki ve sosyal hayattaki başarıyı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Aktürk, Yazıcı ve Bulut’un (2013) yaptığı “Sosyal Bilgiler Dersinde Animasyon ve Dijital Harita Kullanımının Öğrencilerin Mekânı Algılama Becerilerine Yönelik Etkileri” deneysel çalışmada harita kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Sönmez ve Aksoy’un (2012) “İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Harita Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi” adlı çalışmalarında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere harita okuma ve yorumlama becerisi kazandırma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ise ders saatinin yetersizliği ve ders içi konuların yoğun olmasından ötürü Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin harita becerileri üzerinde fazla duramadıkları ve zaman kaldıkça harita becerisi kazandırmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

Harita becerileri geliştirilirken öğrencinin aktif olmasını sağlayacak etkinlik ve uygulamalara yer verilebilir.

Okullarda her ders ve konuda kullanılacak haritalar bulundurulmalı ve bu haritaların kolaylıkla temin edileceği harita odaları oluşturulabilir.

Ders kitapları grafik, harita, diyagram, tablo bakımından zenginleştirilmeli ve ders kitabındaki haritaların görüntü kalitesi artırılabilir.

Her sınıfa, koridorlara haritalar asılmalı ve öğrencinin örtük öğrenme gerçekleştirilmesine fırsat verilmelidir.

Harita kullanma becerisinin hayatın bir parçası olduğu inancı öğrencilere farklı etkinlikler ile kazandırılabilir.

Her sınıfta internet bağlantısı kurularak öğretmenlerin dijital haritaları derse kullanması konusunda uygulamalar yaptırılabilir.

Eğitim fakültelerinde akıllı tahtalar aracılığıyla öğretmen adaylarında farklı haritaları kullanmaları teşvik edilerek harita okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi sağlanabilir.

Üniversitelerin Sosyal Bilgiler eğitim programında Tarih ve Coğrafya derslerinde ders sürecinde harita kullanımına yönelik uygulamalara ağırlık verilerek öğretmen adaylarının bu konuda tecrübe edinmelerine imkân sağlanmalıdır.

Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalında öğretmen adaylarının derslerde kullanılan tematik haritaları kendilerinin üretmesi konusunda ders materyali geliştirme ile ilgili derslerde daha fazla uygulamaya yönelik etkinlikler yaptırılması teşvik edilmelidir.

Sınıfın, kalabalık oluşu küre ve harita okuryazarlığı becerisini öğrencilerde geliştirilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısı ile harita kullanımını gerektiren derslerde küçük gruplarla ders işlenmesi teşvik edilmelidir.

Kaynakça

- Akengin, H. (2015). Tarih öğretiminde kullanılan haritalar üzerine bir değerlendirme (An evaluation of maps used in history education). *Türk Tarih Eğitimi Dergisi (Turkish History Education Journal)*, 1(4), 122-155.
- Aktürk, V., Yazıcı, H. & Bulut, R.(2013). Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekânı algılama becerilerine yönelik etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 1-17.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. (6.Baskı). Sakarya: Sakarya Üniversitesi İİBF Yayınları.
- Bahar, H. H., Sayar, K. & Başbüyük, A. (2010). İlköğretim öğrencilerinin kroki okuma becerilerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 229-246.
- Buğdaycı, İ. & Bildirici, İ. Ö. (2009). Harita kullanımının coğrafya eğitimindeki önemi. *12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 1, 1-8.
- Demirel, Ö. (2012). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.

- İncekara, S. & Kantürk, G. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının haritalarla ilgili temel görüşleri ve harita kullanımına yönelik yaklaşımları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 240-257.
- Karakuş, U. & Oğuz, S. (2013). Sosyal bilgiler dersi coğrafya konularında Google Earth kullanımı ve öğretmen görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 110-125.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Koç, H., Sönmez, Ö. F., Aksoy, B. & Yeşiltaş, E. (2010). Öğretim sürecinde öğrencileri aktif kılan etkinlikler ve etkinliklere dayalı coğrafya öğretimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 181-196.
- Özbek, R., Kahyaoğlu, M. & Özgen, N. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2) 221-232.
- Özey, R., Ünlü, M. & Üçışık, S. (2002). Coğrafya öğretiminde haritaların önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 9-25.
- Sönmez, Ö. F. & Aksoy, B. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin harita beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Turkish Studies-International Perodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(11), 1905-1924.
- Şahin, Ç. & Kıran, I. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğretmen ve öğrencilerinin görsel okuryazarlıkları üzerine bir araştırma. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 363-281.
- Tay, B. (2005). Sosyal bilgiler ders kitaplarında öğrenme stratejileri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 209-225.
- Tuna, F. , Demirci, A. & Gültekin, N. (2012). Temel coğrafi bilgi ve beceriler toplumda ne ölçüde kullanılıyor? Yön, konum ve harita becerilerinde mevcut durum analizi. *Milli Eğitim Dergisi*, 195, 211-227.
- Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Eğitim Yönetimi*, 24, 543-559.
- Yıldırım, A., Şimşek, H.(2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.